

محمدحسن راجعی هاشمی

افکار و اندیشه‌های میرزای نائینی در گفت‌وگو با محمدحسین ملک‌زاده

در آستانه انقلاب اسلامی

آنچه پیش‌روی شماست گفت‌وگوی تفصیلی فرمیختگان با حجت‌الاسلام محمدحسین ملک‌زاده، استاد خارج فقه و اصول، در حوزه علمیه قم در مورد افکار و اندیشه‌های محقق نائینی و اهمیت اثر ایشان، تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله، در تقسیم‌بندی و حکومتی است. ملک‌زاده این کتاب را به عنوان متن تئوریک مشروطه و یکی از پیش‌نشان‌های اساسی برای فقه‌سیاسی شیعه در نظر می‌گیرد و جایگاه آن در انقلاب مشروطه را محترم‌تر از جایگاه کتاب ولایت فقیه امام خمینی (ره) در انقلاب اسلامی می‌داند. به اعتقاد ملک‌زاده نائینی انقلاب مشروطه را در ادامه پروژه ذهنی خود یعنی پروژه سیاسی اسلام می‌دیده است و به همین دلیل جایی که او ایستاده، در «آستانه تجدید» نیست بلکه به عکس در آستانه یک نظام سیاسی اسلامی است. او از جریان‌های صحیح می‌کند که انقلاب اسلامی را حلقه‌ای از یک زنجیره در راستای مدرن شدن جامعه ایران تلقی می‌کنند و معتقد است نمونه‌های متقدم همین جریان در مشروطه، این جنبش را تبدیل به اسب تروایی برای ورود مدرنیسم به ایران کردند اما نائینی در حقیقت یک تجربه‌ای را از طراحی قدر مقدور از نظام سیاسی اسلام در عصر سلاطین جور به نمایش می‌گذارد. ملک‌زاده در پایان به برخی شبهات در مورد خواب نائینی و حذف دو فصل از کتاب تنبیه‌الامه نیز پاسخ گفته است.

◆ چرا کتاب «تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله» در مباحث «مشروطه‌پژوهی» تا این اندازه مهم است و اساساً چه ضرورتی باعث شد تا محقق نائینی اقدام به تالیف چنین کتابی کند؟

کتاب شریف «تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله»، تالیف اصولی عظیم‌القدر و فقیه گرانقدر مرحوم آیت‌الله شیخ محمدحسین غروی نائینی معروف به میرزای نائینی، یکی از مهم‌ترین و بلکه «شاهکاری» در عرصه «فقه سیاسی» است که به وسیله یکی از شاخص‌ترین فقهای شیعه در دوران معاصر به رشته تالیف درآمده است. درباره جایگاه شخص نائینی سخن بسیار است و طبیعتاً نباید گمان کنیم سخن از شخصی نائینی بی‌ارتباط به بحث حاضر است به جهت این که ممکن بود تنبیه‌الامه را شخص دیگری بنویسد که از جایگاه نائینی برخوردار نباشد، و لذا کتاب او این طور هم مورد توجه قرار نگیرد. یعنی وقتی شخصی از جایگاه میرزای نائینی، (چه به لحاظ ثبوتی و چه به لحاظ اثباتی، به لحاظ ثبوتی یعنی به لحاظ علمی و فقهی و به لحاظ اثباتی یعنی از لحاظ سیاسی و اجتماعی و جایگاهی که ایشان در رهبری مشروطیت در نجف اشرف داشتند)، دست به تالیف این کتاب می‌زند به خودی خود نگاه‌ها را به سمت خود جلب می‌کند و توجهات به سمت این کتاب کشیده می‌شود. این مطلب پیش از آنکه متن کتاب را بخوانیم و به محتوای

ولایت فقیه امام (ره) به نوعی متن پشتیبان انقلاب اسلامی به لحاظ تئوریک است. اگر کسی بخواهد انقلاب اسلامی ایران را به لحاظ تئوری و نظری مورد مطالعه و بررسی قرار دهد، متن ارزشمندی همانند کتاب ولایت فقیه را در اختیار دارد. امام (ره) در این کتاب به طور جدی از نظام سیاسی از دیدگاه خود و اسلام سخن می‌گویند و طرح کلی اینکه چه می‌خواهند کنند و چه کاری قرار است انجام شود و قرار است حرکت به کدام سمت هدایت شود، در این کتاب که مجموعه تدریس‌های ایشان در نجف بوده، مطرح شده است. تنبیه‌الامه هم به وزان ولایت فقیه در انقلاب اسلامی، در مشروطه چنین جایگاهی دارد.

البته تنبیه‌الامه یک ویژگی دیگری که دارد این است که در حقیقت کتابی برای پاسخ به شبهات است. ملت مسلمان ایران و علمای دین، احیاناً اشکالات دینی و مذهبی نسبت به مشروطیت داشتند، خاصه این که درون ایران مشروطه به نوعی از مسیر حقیقی خود فاصله می‌گرفت. یعنی عده‌ای که آن زمان به نام منورالفکر (چه شرق‌زده و چه غرب‌زده) یا با عناوین دیگری شناخته می‌شدند، با موج‌سواری، مسیر مشروطیت را منحرف می‌کردند و به سمت دیگری می‌بردند. لذا اشکالات جدی پیش آمده بود. برای مردم سوال شده بود که این آزادی که ما از آن دم می‌زنیم با آزادی مد نظر اینها تفاوت دارد یا ما که دم از مساوات می‌زنیم، اینها مساوات دیگری مدنظر دارند و به هر حال امور دیگری از این دست وجود داشت. لذا شبهات و اشکالات درون ایران زیاد شده بود. بنابراین رهبران روحانی مشروطیت در نجف اشرف خود را مسئول و موظف می‌دانستند که به

آن نظر کنیم مهم جلوه می‌کند. یعنی نویسنده به اندازه‌ای اهمیت دارد که توجهات پیش از خود متن، به خاطر توجه به مولف اثر، به سمت کتاب جلب می‌شود. پس از این که به سراغ متن می‌رویم هم مشاهده می‌کنیم که حقیقتاً متن هم متنی بسیار فاخر و ارزشمند است و ارزش این متن طبیعتاً اولاً و بالذات برای کسانی روشن می‌شود که در حوزه فقه و اجتهاد قرار دارند و جایگاه اجتهادی و فقه‌ای این متن را متوجه می‌شوند و می‌توانند بفهمند وقتی یک فقیه و اصولی در جایگاه میرزای نائینی وارد این بحث شده است چگونه به استدلال پرداخته و چگونه فقه سیاسی شیعه را گامی به جلو رانده است.

در حقیقت کتاب تنبیه‌الامه می‌تواند یکی از پیش‌نشان‌های اساسی برای فقه سیاسی شیعه در نظر گرفته شود. نکته بسیار مهمی که وجود دارد این است که برخی از حرکت‌های گسترده اجتماعی که حتی منجر به انقلاب هم می‌شوند، از متن پشتیبان قابل توجهی برخوردار نیستند. گاهی یک شور و هیجان اجتماعی، یک مطالبه برای دگرگونی اساسی است و طبیعتاً این حرکت جهت داده می‌شود و آن موجی که ایجاد می‌شود راستا پیدا می‌کند و یا از ابتدا راستایی دارد، ولی گاهی یک متن استوار، علمی، منظم و منطقی که بتواند چارچوب‌های نظری آن حرکت را مشخص کند در اختیار نیست. اما درباره مشروطیت لاقلاً به لحاظ جایگاه اسلامی و فقهی، ما متن کتاب تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله را در اختیار داریم که بدون شک می‌توان آن را متن پشتیبان مشروطیت به لحاظ نظری و تئوریک دانست. شبهه این مطلب و البته قوی‌تر از این را در انقلاب اسلامی ایران داریم. یعنی متن کتاب

در حقیقت کتاب تنبیه‌الامه می‌تواند یکی از پیش‌نشان‌های اساسی برای فقه سیاسی شیعه در نظر گرفته شود. این است که برخی از حرکت‌های گسترده اجتماعی که حتی منجر به انقلاب هم می‌شوند، از متن پشتیبان قابل توجهی برخوردار نیستند